

**Univerzita Karlova
Právnická fakulta**

Původ dělení věcí na hmotné a nehmotné

Studentská vědecká odborná činnost

Kategorie: doktorské studium

Autor: Mgr. Sylvie Grulichová

2023

XVI. ročník

Navrhovaný specializační modul: Právní dějiny

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do *XVI.* ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracovala samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze dne 20. dubna 2023

Mgr. Sylvie Grulichová

Celkový rozsah vlastního textu práce (od úvodu po závěr), včetně mezer a poznámek pod čarou:

53 956 znaků.

Obsah

1

1. 2

1.1. 4

1.2. 6

2. 7

3. 11

4. 13

5. 15

17

18

Úvod

Dělení věcí na hmotné a nehmotné má punc právnické notoriety. Prvá skupina stručně zahrnuje ty, kterých se lze dotknout, a druhé ty, kterých nikoli. Obdobným způsobem hovoří jak současné občanské právo, tak učebnice práva římského, které jen upozorňují na rozdíl, že v antice se nehmotné věci omezovaly na práva. Jelikož o recepci práva onoho antického celku panuje v právních kruzích všeobecná známost, nikdo touto paralelou není překvapen a každý ji bere za samozřejmost. Vždyť je-li žádoucí rozdělovat věci dle existence jejich hmotné povahy, nelze snad postupovat jinak. Může však ohlédnutí se zpět ke starověkým římsko-právním kořenům potvrdit oprávněnost této aureoly absolutní stability a nenahraditelnosti, která dělení věcí v právním slova smyslu na hmotné a nehmotné obklopuje, a na čem se zakládá stručná distinkce římsko-právních učebnic?

Základ následujícího textu, jehož cílem je zodpovědět tuto otázku, tvoří především prameny právního charakteru, jakými jsou části justiniánské kodifikace či Gaiovy Instituce, potažmo také poklasická právnická díla jako například Pauli sententiae či Epitome Gai. Hledat původ dělení věcí hmotných a nehmotných však nelze bez neprávních textů, jelikož jej velmi rozvíjela také filosofie, potažmo teologie, což nelze opominout jako důležitý zdroj vlivu na právní myšlení. Jelikož římská filosofie byla ovlivněna řeckými školami, pro úplnost nemůže být opominut náhled na hmotné a nehmotné věci největších filosofů helénské kultury, Platóna a Aristotela. Mezistupeň mezi jejich myšlenkami a římským právem pak nepochybně představují díla latinsky píšících myslitelů vyjadřující se k dělení věcí dle existence jejich hmotné povahy, ať se jedná o Senecu, Gellia či Tertuliana a především Cicerona, jehož Topikám, které v sobě spojují filosofii a právní myšlení, je věnována zvláštní pozornost.

Výsledek této analýzy textů právního i neprávního charakteru tak mapuje vývoj kategorizace věcí hmotných a nehmotných v antickém římském právu, ale také dalších variant obdobného dělení. Výsledný text zabývající se vývojem dnes samozřejmou součástí právního řádu tak snad v kontrastu situaci v době dávno minulé přiměje k zamyšlení nad užitečností a nejnítějším významem tohoto dělení.

1. Filosofické kořeny

Mapování původu kategorizace věcí na hmotné a nehmotné spatřovaný v římském právu nelze začít v jeho pramenech. Přestože se lze setkat s tvrzením, že jej Římané znali již v době vzniku zákoníku XII desek, jeví se spíše být spíše zbožným přáním, protože ten se pouze zmiňuje o věcech, kterým se později dostalo označení hmotné. Proto vhodnější začátek nabízí řecká filosofie, jejíž vliv na římské myšlení je nesporný. Ostatně jedním z nejstarších vyjádření této dichotomie hmotného a nehmotného se nachází v Aristotelově spisu Fyzika.¹ Velký filosof se zabývá otázkou, zda existuje prázdno jako absence čehokoli. Předestírá dva způsoby, jak by ji šlo chápat, buď jako absenci něčeho hmotného, co může být lehké či těžké, nebo jako absenci čehokoli vnímatelného smysly, třeba jen sluchem či zrakem. Navazuje tak na Platóna a jeho chápání světa jako proměnlivého obrazu dle věčného vzoru, který v dialogu *Tímaios* uvádí, že prvý je nutně hmotný, a tedy viditelný, hmatatelný a tělesný, a tedy chápaný pomocí počítku, zatímco druhý je neměnný, přístupný myšlení a rozumu.²

S náhledem škol platonismu a aristotelismu, které vnímaly ve světě jak věci hmotné, tak nehmotné, se neztotožnily některé další řecké filosofické směry. Konflikt rozličných názorů se projevil nad řešením konkrétní otázky, jaká je povaha hlasu. Zatímco Platón či Aristotelés odpovídají, že je nehmotná, epikurejci či stoici, kteří v návaznosti na Demokrita považovali celý svět za sestávající se z pohybujících se částic a prázdného prostoru,³ oponovali, že i hlas, přestože se může jevit nehmotným, vychází z hmotného zdroje, a tak je hmotným.

Právě epikurejské myšlenky se výrazně projevují v poezii římského básníka žijícího v 1. stol. př. K., Tita Lucretia Cara. Ve svém spise O přírodě (*De rerum natura*) vyjadřuje myšlenku, že vše, co lze zachytit smysly, má hmotnou podstatu a že každý vjem, který člověk vnímá i jinými smysly než hmatem, musí vycházet z něčeho, co takovou podstatu má.⁴ V důsledku to, co ji

1 ARISTOTELÉS. Fyzika 6.4.: „Je však zvláštní, jestliže pak bod jest prázdnem; neboť místem má být to, v čem je rozlehlost hmatatelného tělesa. Nuže, zdá se tak, že se prázdnem podle jednoho umístění označuje to, co není vyplněno tělesem vnímatelným hmatem; hmatem vnímatelné však je to, co má tíži a lehkost. Proto by se snad mohla dát otázka, co by řekli, kdyby rozlehlost měla barvu nebo zvuk, zda totiž pak jest prázdnem, či není?“ (ARISTOTELÉS. Fyzika. Praha: Petr Rezek, 1996, str. 108.).

2 PLATÓN. *Tímaios* 28b–29: „Všechno pak svět ... Vznikl, neboť je viditelný, hmatatelný a tělesný: všechna taková jsoucna lze čítí, a co lze čítí a chápati míněním s pomocí počítku, jest, jak se ukázalo, vznikající a časné. ... Takto tedy vznikl a jest vytvořen podle jsoucna přístupného myšlení i rozumu a neproměnného. Jestliže jest tomu tak, vyplývá z toho naprosto nutně, že tento svět jest obrazem něčeho.“ (PLATÓN. *Tímaios*, *Kritias*. Praha: Oikoymenh, 2008, str. 24–25.).

3 HADOT, Pierre. *Co je antická filosofie?*. Praha, Vyšehrad, 2017, str. 135.

4 LUCRETIUS, *De rerum naturale* 1.298–304: *Tum porro varios rerum sentimus odores/ nec tamen ad naris venientis cernimus umquam/ nec calidos aestus tuimur nec frigora quimus/ usurpare oculis nec voces cernere suemus;/ quae tamen omnia corporea constare necessest/ natura, quoniam sensus impellere possunt;/ tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res.* (Potom zase cítíme různé vjemy věcí/ aniž se kdy k nosu přiblíží [je] rozlišujeme/ ani spalující horko nepozorujeme či nejsme schopni chlad/ vidět očima či hlasy nemůžeme zachytit, /které však všechno musí být založeno v hmotné/ přirozenosti, protože smysly je mohou vnímat/

postrádá, není věcí. Shledával vše existující včetně duše či bohů, kteří jen unikají hmatu člověka,⁵ jako hmotné a to, co takové není, tvořící pouze prázdnotu. Toto vysvětlení ohledně hmotné podstaty věcí je Lucretiem podáno spíše mimoděk v souvislosti s výše zmíněnou otázkou povahy hlasu.⁶ Jeho tvrzení o hmotné povaze věcí je velmi významné, protože se na něj odvolávali a z jeho spisu vycházeli autoři různých literárních děl po několik dalších století. Jeho větu „*tangere enim et tangi, nisi corpus, nulla potest res*“ lze najít ocitovaný z různého účelu, ať pro vyjádření souhlasu či jako odrazový můstek pro kritiku, například v Senekových Dopisech (*Epistulae*), Tertullianových spisech O duši (*De anima*) či Proti Markionovi (*Adversus Marcionem*) nebo Gelliových Attických nocích (*Noctae Atticae*).⁷

Vyjádření ohledně hmotných a nehmotných věcí lze nalézt také v *Academicis* či *Topicis* Marca Tullia Cicerona. Přestože byl Lucretiovým současníkem, jeho náhled nesdílel. Přestože se Cicero nedá zařadit mezi následovníky jednoho filosofického směru a ve svých myšlenkách osciloval mezi stoicismem, platonismem, až akademickým skepticismem, který se projevil nejvíce v jeho díle *Academica*, epikureismus mu byl cizí. Nevázal existenci věcí na smyslové poznání, natož na poznání hmatem. Ve spisu *Academica*,⁸ když vysvětluje náhled Zenóna přirozenoast věcí, upozorňuje na smysly a mysl, které sám rozeznává, na rozdíl od zmýněného řeckého filosofa. Dále tak odlišuje to, co má *corpus* a co nikoli, čili co je hmotné a nehmotné. Odkazuje se přitom na přirozenost stejně jako Lucretius.

Ciceronova zmínka o hmotném a nehmotném v *Topice* je odlišná od té ve spisu *Academica*. Může za to možná i jen odlišný námět a účel těchto spisů. Spis *Academica* tvoří rozhovor nad filosofickými otázkami a jejich řešením školou stoiků a akademiky. *Topiky* dedikované římskému právníkovi Trebatiu Testovi jsou příručka pro řečníka protkaná myšlením Akademie, která vychází z Aristotelových *Topik*.⁹ Spis představuje katalog tvrzení řešících otázky, které mohly být zodpověditelné více způsoby, jež mohly být užitečné pro argumentaci právníka/řečníka.¹⁰ Cicero tak naplňuje tak své přesvědčení vyjádřené v úvodu spisu

Dotýkat se též a být dotčena bez hmotné podstaty, žádná věc být nemůže.). Dále také *De rerum naturale* 2.430–441, 3.166–169, 4.304–311, 5.146–155. (Není-li uvedeno jinak, jsou překlady dílem autorky.).

5 MAURETTE, Pablo. *Lucretius, Fracastoro, and the Sense of Touch*. In: *The Sixteenth Century Journal* 45 (2), 2014, str. 315.

6 KOENEN, Mieke. *Lucretius' Explanation of Hearing in „De rerum natura“ IV 524–562*. In *Mnemosyne* 52 (4). Leiden: Brill, 1999, str. 439.

7 TERTULIANUS. *Adversus Marcionem* 4.8.3, *De anima* 5.6, SENECA. *Epistulae* 17.106.8, GELLIUS. *Noctae atticae*. 5.15.

8 CICERO. *Academia* 1.11.

9 Heslo Cicerone, Marco Tullio. In: *Enciclopedia online*, Treccani. Dostupné online <https://www.treccani.it/enciclopedia/marco-tullio-cicerone/> [2023_02_03].

10 TELLEGEN-COUPERUS, Olga; TELLEGEN, Jan W., *Artes Urbanae: Roman Law and Rhetoric*. In: DU PLESSIS, Paul J. (ed.). *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2013, str. 34.

O povinnostech, kde se obrací na svého syna a nabádá ho k tomu, že právě v řečnictví se nachází praktická využitelnost filosofie.¹¹ V Topikách se také na rozdíl od spisu *Academica*, kategorizace věcí na hmotné a nehmotné jen nedotýká, ale přímo vymezuje, co patří mezi které. Abstraktní filosofické myšlenky tak dostávají velice konkrétní podobu využitelnou v soudním řečnictví, a tak i v právních úvahách.¹²

1.1. Ciceronovo dělení v Topikách

Cicero v Topikách rozlišuje věci, kterých se lze dotknout a rozeznávat je. Neoznačuje je jako „hmotné věci“ (*res corporales*), ani neříká, že je tvoří hmota (*corpus*). Jeho vyjádření se omezuje jednoduše na to, že jsou (*sunt*). Možná se snažil vyhnout tvrzení, že takové věci mají *corpus*, aby se nepřiblížil svým vyjádřením Epikurejcům, dle kterých se i třeba jen zrakové vjemy zakládaly na něčem hmotném. Tím, že do jedné skupiny řadí jak to, co lze vnímat dotekem (*tangi*), tak i zrakem (*cerni*), nedělá mezi takovými výslovně rovnítko jako Lucretius. Naopak je stále rozlišuje a obojí odlišuje od druhé kategorie, která musela být z podstaty věci onomu básníkovi cizí a která navazuje na platonskou nauku o idejích.¹³ Na straně druhé rozlišuje skupinu těch věcí, které se vnímají a poznávají myslí, a nelze se jich tedy dotýkat a rozeznávat je. Cicero uvádí, že nespočívají ve hmotě, ale v něčem, co nazývá představa (*notio*) a které potřebují slovně vymezit. To ostatně jen podporuje návaznost na Platónovy ideje.¹⁴

Ciceronova vyjádření však nepotěší jen filosofa, ale též právníka. Do první skupiny Cicero řadí pozemek, stavbu, zeď, okap, *mancipium*, dobytek, nábytek a zásoby a do druhé vydržení, opatrovnictví a rodové a agnátské příbuzenství. S první skupinou lze bezpochyby o z právního hlediska souhlasit co do splnění kritéria dotknutelnosti. Jediným protiargumentem, který může vyvstat, že se v případě některých nejedná samo o sobě o objekty práv. Vždyť stavby či zdi jsou dle zásady *superficies solo cedit* součástí pozemku, na kterém stojí,¹⁵ a okap také nemusí stát

11 CICERO, *De officiis* 1.1.

12 CICERO, *Topica* 5.26–27: ... *Definitionum autem duo genera prima: unum earum rerum quae sunt, alterum earum quae intelleguntur. Esse ea dico quae cerni tangique possunt, ut fundum, aedes, parietem, stillicidium, mancipium, pecudem, supellectilem, penus et cetera; quo ex genere quaedam interdum vobis definienda sunt. Non esse rursus ea dico quae tangi demonstrare non possunt, cerni tamen animo atque intellegi possunt, ut si usus capionem, si tutelam, si gentem, si agnationem definias, quarum rerum nullum subest corpus, est tamen quaedam conformatio insignita et impressa intellegentia, quam notionem voco. Ea saepe in argumentando definitione explicanda est.* (Vymezení však dvou druhů následuje. Jednoho těch věcí, které jsou, další těch, které jsou vnímány. Říkám, že jsou to ty, které je možné vidět a dotýkat se jich, jako pole, staveb, zdi, okapu, mancipia, dobytka, nábytku, zásob a dalších, které jsou vámi vymezeny dle určitého zamýšleného druhu. Říkám, že to naopak nejsou ty, kterých se dotýkat nebo je vidět není možné, rozlišovat i duší vnímat je lze, jak budeš vymezovat v případě vydržení, opatrovnictví, lidu, příbuzenství, kterých věcí žádná hmotná podstata neobsahuje, je ale nějaký odlišný charakter a porozumění vjemu, které nazývám představa. Ta často při argumentaci je vysvětlena vymezením.)

13 GRAESER, Andreas, *Řecká filosofie klasického období*. Praha: Oikoymenth, 2000, str. 180an.

14 GRAESER, Andreas, *Řecká filosofie klasického období*. op. cit. str. 181.

15 HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: J. Otto, 1910, str. 376–377.

samostatně, ale jako součást stavby.¹⁶ I označení *mancipia* za věc může vzbuzovat, zvláště u člověka dnešní doby, údiv, neboť se tím v Ciceronově době minily osoby v područí otce rodiny *loco servi*.¹⁷ Stále byly svobodnými, a tudíž je jako objekt mohl vnímat jen *pater familias*, v jehož *mancipiu* se nacházely. Jelikož Cicero chtěl nejspíše pouze poukázat na hmotnou podstatu uvedených věcí, takové připomínky vůči jeho výčtu nejsou příliš namístě. Seznam věcí, který jsou zařazeny do kategorie těch, které se vnímají myslí, čili věcí nehmotných tvoří směs různých institutů známých římskému právu, přičemž uvádí ty, které byly významné pro otázky majetkových poměrů. V tomto kontextu může zarážet zařazení rodového příbuzenství, které tou dobou již na konci republiky ztrácelo na významu a svůj vliv mělo pouze v případě dědického práva a poručenství.¹⁸ Avšak pokud již v době Ciceronova působení nebyl na gentilitu kladen takový důraz, její zařazení odpovídá jeho postavení zastávce republikánství a obránce starých pořádků.

Do zajímavého světla staví Ciceronovo uvedené rozdělení věcí úryvek z Ciceronova staršího spisu O řečnickovi, ve kterém vyjmenovává různá práva, ohledně kterých se mohlo vest řízení.¹⁹ V něm vypočítává nejen všechny věci v Topice zařazené mezi vnímatelné skrze mysl, tedy vydržení, poručenství a agnátské a rodové příbuzenství, ale mimo jiné také *mancipium*, zeď a okap, které uvádí jako ty věci, které lze poznávat dotykem či zrakem. Oproti Topikám vynechává pozemek, stavbu, dobytek, vybavení a zásoby. Ve spisu O řečnickovi uvádí navíc náplavu, říční ostrov, *nexum*, světlo a testament. V tomto kontextu se tak nelze spokojit se zjednodušujícím tvrzením, že věci vnímatelné myslí představují práva, zatímco ostatní nikoli, jak se na základě Topik nabízelo, naopak i právo se může vázat k věci hmotné podstaty, jako v případě zdi či okapu, což jsou jen konkrétní druhy služebností, které zřejmě Cicero považoval

16 Viz Dig. 19.1.17.8 (Ulpianus lib. 32 ad ed.): „*Castella plumbea, putea, opercula puteorum, epitonia fistulis adplumbata (aut quae terra continentur, quamvis non sint adfixa) aedium esse constat.*“ (Olověné rozvody vody, studny, obruby a poklopy studní, vodovodní kohoutky navařené na vodovodní trubky (anebo to, co je pevně spojené s půdou, přestože to není připevněné k budově), to, jak je stanoveno, součástí budovy je.).

17 BONFANTE, Pietro. *Instituce římského práva*. Brno: Nákladem Čs. Akademického spolku Právník, 1932, str. 184.

18 HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. op. cit. str. 157.

19 CICERO. De oratore 1.173: „*nam volitare in foro, haerere in iure ac praetorum tribunalibus, iudicia privata magnarum rerum obire, in quibus saepe non de facto, sed de aequitate ac iure certetur, iactare se in causis centumviralibus, in quibus usucapionum, tutelarum, gentilitatum, agnationum, adlutionum, circumlutionum, nexorum, mancipiorum, parietum, luminum, stillicidiorum, testamentorum raptorum aut ratorum, ceterarumque rerum innumerabilium iura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, qua re denique civis aut peregrinus, servus aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiae.*“ (Tak švitoření na fóru, obstruování před soudci či v řízení před praetory, přebírání civilního soudnictví významných případů, ve kterých se často rozhoduje ne o skutečnostech, ale o spravedlnosti dle práva, narušování řízení centumvirálního soudu, ve kterém jsou projednávána vydržení, poručenství, rodové příbuzenství, agnátské příbuzenství, náplavy, ostrovy, zápůjčky, *mancipia*, práva ke stěnám, světlu, okapům, zrušené nebo předpokládané testamenty a nespočet dalších práv, takže úplně přehlídí, co je jeho a co cizí, proč je někdo občan nebo cizinec, otrok nebo svobodný, je známkou drzosti.

za příliš inherentní k věci, ke které se váží,²⁰ a tudíž je zařadil mezi hmotné věci, ale v mladších pramenech jsou již obecně řazena k věcem nehmotným.²¹ I *mancipium* je zařazeno ve spise O řečníkovi mezi práva, přestože jej Cicero považuje za hmotné. Důvod, proč tomu tak je, lze spatřovat v tom, že pokud se někdo ocitl v takovém područí otce rodiny, jeho stav nebyl definitivní, a tak z něj plynula jistá práva a povinnosti, stejně jako třeba z poručnictví.

1.2. Senekovo rozdělení

Ciceronovo dílo tvoří nosný pilíř římské filosofie a, přestože odráží též právo své doby, formovalo římské myšlení obecně. Odraz úvah slavného řečníka tak lze nepřekvapivě nalézt i u Seneky. Neronův učitel se ve svém 58. listě Lucillovi zabývá tímž dělením jako Cicero ve výše uvedeném úryvku z Topik, na rozdíl od něho však tyto skupiny také pojmenovává jako hmotné a nehmotné (*corporales a incorporales*)²² čili tak, jak se v právní terminologii označují dosud. Seneka se ale pokoušel o syntézu stoického myšlení i myšlení epikurejců a jako nejvyšší autoritu vnímal Platóna, na kterého odkazuje především. Jeho košaté pojednání o tom, co tyto kategorie znamenají, proto neodpovídá plně Ciceronově snad právem ovlivněnému pojednání. Seneka jednoduše považuje za hmotné ty věci, které mají *corpus*, a za nehmotné ty, které nelze poznat smysly, ale myšlením, přičemž neužívá sloves *intellegere*, ale *cogitare*, čili spíše rozeznávat. To, co patří do těchto kategorií, dále dělí s odkazem na Platóna. Vliv epikureismu se projevuje v Senekově listě vyjádřením, že jak věci hmotné, tak nehmotné jsou ty, které jsou (*qui sunt*). Cicero tímž způsobem definoval pouze věci hmotné. Ostatně Seneka v listě 106. argumentuje výše zmíněným úryvkem z Lucretiova *De rerum naturale*, že všechny lidské projevy jako smích či smutek, které nejsou samy o sobě poznatelné smysly, jsou hmotné, protože se zakládají na člověku, který je hmotný.²³ Již jen na základě tohoto přístupu tak nejspíš nebude daleko od pravdy, že věci uvedené Ciceronem jako ty vnímatelné myslí, by nejspíše označil za hmotné.

20 GROSSO, Giuseppe. *Corso di diritto romano. Le cose con una nota di lettura di Filippo Gallo*. In: *Rivista di diritto romano.*, 2001, str. 12.

21 Dig. 1.8.1.1 (Gaius lib. 2 inst.), Dig. 8.1.14pr. (Paulus lib. 15 ad Sab.), Dig. 39.2.13.1 (Ulpianus lib. 53 ad ed.), Dig. 39.3.8 (Ulpianus lib. 53 ad ed.), Cod. Iust. 7.33.12.4, Inst. iust. 2.2.

22 SENECA, Epistula LVIII.11: „*Etiam nunc est aliquid superius quam corpus; dicimus enim quaedam corporalia esse, quaedam incorporalia. Quid ergo erit ex quo haec deducantur? illud cui nomen modo parum proprium imposuimus, 'quod est'. Sic enim in species secabitur ut dicamus: 'quod est' aut corporale est aut incorporale.*“ (Tedy nyní je něco nadřazeného hmotě. Proto říkáme, že něco je hmotné, něco nehmotné. Co však bude tím, z čeho se to dovodí? Ono, kterému nedostatečně vlastní jméno jsme přiřkli „to je“. Tak tedy dle druhu bude rozděleno jak říkáme „to je“ buď, že je hmotné, anebo nehmotné.)

23 SENECA, Epistula CVI.8: „*Numquid est dubium an id quo quid tangi potest corpus sit? Tangere enim et tangi nisi corpus nulla potest res, ut ait Lucretius. Omnia autem ista quae dixi non mutarent corpus nisi tangerent; ergo corpora sunt.*“ (Jistě není pochyb, že to, čeho je možné se dotknout, je hmotné? Dotýkat se též a být dotčena bez hmotné podstaty, žádná věc být nemůže, jak říká Lucretius. Všechny tedy ony [cnosti] o nichž jsem mluvil, se nemění, aniž by se týkaly těla, a tedy jsou hmotné.)

2. Gaiovo dělení a jeho podobnost s Ciceronovými Topikami

Ciceronovo rozdělení věcí v Topice je podobné podstatně mladšímu, ale o to známějšímu dělení věcí v Gaiových Institucích. Jejich vzájemné podobnosti jsou více či méně očividné. Gaiovo dělení je nejdůležitějším pramenem římského práva věnujícím se dělení věcí na hmotné a nehmotné, které je dochováno v podstatě ve třech zdrojích. Snad originální znění se nachází v Institucích, ale odtud jej převzali justiniánští kompilátoři a začlenili do Digest. Též dělení věcí na hmotné a nehmotné v Institucích vzešlých z justiniánské kodifikace je Gaiem formulovaná „definice“ převzata téměř doslova.²⁴ Věci tedy tento slavný antický právník dělí na hmotné a nehmotné (*corporales et incorporales*). Na rozdíl od Cicerona, který je pouze rozdělil do skupin, které nijak souhrnně neoznačil, je výslovně pojmenovává. Gaiův text také evidentně vychází z platónského dělení věcí na ty seznatelné dotekem, a ty, které se poznávají myslí.

Co se obecné definice kategorií týče, Gaius se omezuje na jediné kritérium, které mezi nimi vymezuje hranici, a to dotknutelnost (*quae tangi possunt*). Vnímání věci jinými smysly, nežli hmatem tak oproti Ciceronovým Topikám neuznává. Gaiovo pojetí hmotné věci se tak o krůček přibližuje současnému dělení, kdy dle občanského zákoníku, je součástí definice hmotné věci ovladatelnost.²⁵ Jinými smysly, než hmatem bezprostředně nic ovládat není možné a zároveň i v širším rozsahu tato schopnost pořád spadá pod významy slovesa *tangere*.²⁶ Gaiova učebnice vnímá odlišně kategorii věcí, které Ciceronovy Topiky definují jako věci vnímatelné myslí (*que intellegi possunt*). Institute se odvrací od kritéria odvislého od subjektivního vnímání člověka, k objektivnímu kritériu nedotknutelnosti (*quae tangi non possunt*). Gaius však ještě vysvětluje,

24 Dig. 1.8.1.1(Gaius lib. 2 inst.); Inst. Iust. 2.2.; Inst. Gai 2.12–14: „*Quaedam praeterea res corporales sunt, quaedam incorporales. Corporales hae sunt, quae tangi possunt, uelut fundus, homo, uestis, aurum, argentum et denique aliae res innumerabiles. Incorporales sunt, quae tangi non possunt, qualia sunt ea, quae in iure consistunt, sicut hereditas, ususfructus, obligationes quoquo modo contractae. nec ad rem pertinet, quod in hereditate res corporales continentur, et fructus, qui ex fundo percipiuntur, corporales sunt, et id, quod ex aliqua obligatione nobis debetur, plerumque corporale est, ueluti fundus, homo, pecunia: nam ipsum ius successionis et ipsum ius utendi fructu et ipsum ius obligationis incorporale est. eodem numero sunt iura praediorum urbanorum et rusticorum. non extollendi, ne luminibus uicini officiantur: item fluminum et stillicidiorum idem ius.*“ Některé věci jsou dále hmotné, některé nehmotné. Hmotné jsou ty, kterých se lze dotknout, jako pozemek, člověk, oblečení, zlato, stříbro a nepočítatelné množství jiných věcí. Nehmotné jsou ty, kterých se dotknout nelze, kterými jsou ty, které spočívají v právu, jako pozůstalost, poživací právo, jakkoli uzavřené závazky. Nezáleží na tom, že v pozůstalosti jsou obsaženy hmotné věci. Tak plody, které byly nabyty u pozemku, jsou hmotné a to, co je nám dlužno z různých závazků mnohé hmotné je, jako pozemek, člověk, oblečení. Tak ono dědické právo a to právo užívání a požívání a to právo závazkové nehmotné je. Též jsou práva venkovských a městských pozemků. Stavět výše, zabraňovat přístupu světla sousedovi, též odtoku a okapu jsou totéž právo.)

25 § 496 odst. 1 zákona č. 89/2012 Sb., občanský zákoník: Hmotná věc je ovladatelná část vnějšího světa, která má povahu samostatného předmětu.

26 KÁBRT, Jan; KUCHARSKÝ, Pavel; SCHMANS, Rudolf; VRÁNEK, Čestmír; WITTICHOVÁ, Drahomíra; ZELINKA, Vojtěch. *Latinsko/český slovník*. Praha: Leda, 2016, str. 510.

že jsou to ty, které *in iure consistunt*, což doslova znamená ty, které spočívají v právu. Co tím však chtěl slavný právník říct, není jednoznačné.

Zaprvé nehmotné věci mohou dle Gaia spočívát v právu proto, aby se z této kategorizace vyčlenily ty, které tvoří součást světa, nelze se jich dotknout, ale nemohou být předmětem právních vztahů, například blesky nebo vůně květin. Slovní spojení „*in iure*“ může odkazovat k soudnímu řízení, respektive k jeho stejnojmenné části. Nehmotné věci by tak byly ty, kterých se nelze dotknout, ale mohou být předmětem soudního řízení, resp. existují v rámci něj.²⁷

Zadruhé se tato slova staví do souvislosti s teorií o patrimoniu, široce rozšířenou mezi právními romanisty ještě v první polovině minulého století.²⁸ Ještě v glosse se lze setkat s vysvětlením, že nehmotné věci obsahují práva a proto spočívají v právu.²⁹ Postupně však došlo k zobecnění této kategorie natolik úvahou, že jsou tvořeny na rozdíl od hmotných věcí jen právy a tudíž jsou samy o sobě právy. V takovém případě ale nedávalo smysl, proč by Gaius neuvedl mezi věcmi nehmotnými nejdůležitější věcné právo, vlastnictví, protože do první kategorie řadí pozemek, člověka, oblečení, zlato a stříbro, a z druhé vyjmenovává pozůstalost, poživací právo a obligace a na konci fragmentu zmiňuje též služebnosti. Právní romanisté proto od doby pandektistiky rozvíjeli teorii, která v podstatě počítá s imanentní přítomností vlastnictví ve věcech hmotných, a tak již neviděli v žádné z kategorií uváděných antickým právníkem věci obecně, ale pouze právní vztahy mezi věcmi a osobami. Závěrem této úvahy bylo vysvětlení, že Gaiovo dělení věcí na hmotné a nehmotné je dělením majetkových práv.³⁰ Jako podklad pro něj posloužil začátek druhé knihy Institucí uvádějící dělení věcí *in nostro patrimonio* a *extra nostro patrimonio*.³¹ Jelikož je dělení věcí na hmotné a nehmotné v Gaiově učebnici umístěno až za pojednání o různých skupinách řazených mezi ty *extra nostro patrimonio*, systematickým výkladem lze jednoduše dojít k závěru, že toto dělení patří k věcem

27 TELLEGEN-COUPERUS, Olga; TELLEGEN, Jan. *Artes Urbanae: Roman Law and Rhetoric*. op. cit., str. 38–39.

28 Např. BONFANTE, Pietro. *Corso di diritto romano. Vol. II., La proprietà*. Roma: Attilio Sampaolesi, 1926, str. 9–10, GIRARD, Paul-Frédéric. *Manuel élémentaire de droit romaine*. Paris: Rousseau et Cie, 1918, str. 257–260.

29 Glossa k Dig. 1.8.1.1.: „*In iure. id [Ius praedicatur de omni re incorporali] est sub hoc praedicabili ius continetur. nam in definitione cuiuslibet rei incorporalis oportet assumere ius: ut ecce, hereditas est ius succedendi. ... Item, ususfructus est ius utendi, ... Item, obligatio est iuris vinculum, ... Item actio est ius persequendi, ... & sic de aliis similibus.*“ (V právu. To [Právo se předpokládá z celé nehmotné věci.] je předpokladatelné podle toho, že je jimi obsaženo právo. Tak z kterékoli definice nehmotné věci náleží dedukovat právo. Jak tedy je pozůstalost dědickým právem ... Též poživací právo je právem užívat. ... Též závazek je právním poutem, ... Též žaloba je právem žalovat, ... a tak další podobně.).

30 BONFANTE, Pietro. *Corso di diritto romano*. op. cit., str. 10.

31 Inst. Gai 2.1: „*Superiore commentario de iure personarum exposuimus; modo uideamus de rebus: quae uel in nostro patrimonio sunt uel extra nostrum patrimonium habentur.*“ V předchozím komentáři jsme pojednali o právu osob. Podívejme se nyní na právo věcí, které buď jsou buď v našem patrimoniu nebo mimo něj.

v *patrimoniu* čili těm, které jsou v majetku jedné osoby. Logicky tak člověk může mít právo k věcem svým čili je vlastnit nebo k věcem, které v jeho vlastnictví nejsou. Jelikož Římané používali k vyjádření vlastnictví sloveso mít, dává smysl, že nemá zvláštní pojmenování, a tím pádem lze jednoduše dát rovnítko mezi *res corporales* a vlastnictví.³² *Res incorporales* je tak kategorií, kam se zařadí veškerá ostatní majetková práva, ať již věcná, ze kterých Gaius jmenuje požívací právo, dědická, kam patří pozůstalost, nebo obligace jakkoli uzavřené. Zároveň toto vysvětlení nijak neodporuje vnímání práv v římském právu jakožto nehmotných věcí, ale spíše naopak.

Takové vnímání sice pěkně charakterizuje postavení vlastnictví v rámci majetkových práv, ale dochází tím k záměně práva a jeho předmětu, mezi čímž by měl být rozdíl.³³ I když tato teorie týkající se rozdělení věcí na hmotné a nehmotné v literatuře hojně zastoupena, téměř se oprošťuje od jakéhokoli kontextu a je vytvořena pouze rozvíjením právně teoretického pohledu z perspektivy vztahu osoby a jejích subjektivních práv, a proto sklízela kritiku či alespoň pochybnosti některých právních romanistů.³⁴ Například V. Scialoja se ohrazuje vůči tomuto pojetí mimo jiné tím, že Římané odlišovali věc od vlastnictví, pokud to bylo užitečné,³⁵ pod což dělení věcí na hmotné a nehmotné zřejmě nespadlo. Pravděpodobně tak Gaius chtěl pouze uvést rozdělení věcí bez ohledu vztahu člověka k ní, ale pouze na základě toho, k čemu se tento vztah může vázat, což může být buď samotná hmotná věc, anebo dopadá na nehmotnou věc.³⁶ Toto kritizované pojetí nadto postrádá vazbu na dělení věcí na hmotné a nehmotné obecně, které plyne z filosofie.³⁷

Paralela Gaia k Ciceronovým Topikám se neomezuje jen na kategorie obecně, ale svým způsobem i na věci, které do nich obě díla zařazují. Oba podávají v případě hmotných věcí jen demonstrativní výčty, a přestože většina položek je odlišných, spojuje je podobnost. Jedinou hmotnou věcí, kterou oba zmiňují, je půda (*fundus*). Tento termín neoznačuje pouze holý pozemek určený k zemědělství, ale též hospodářství, jak plyne z Ulpianova fragmentu Dig. 50.16.60 (lib. 69 ad ed.), který se váže k *interdicti uti possidetis*, ale zřejmě odpovídá starším představám o něm.³⁸ Cicero na rozdíl od Gaia vedle něj uvádí stavbu (*aedis*), která bývá

32 GROSSO, Giuseppe. *Corso di diritto romano*. op. cit. str. 12.

33 GROSSO, Giuseppe. *Corso di diritto romano*. op. cit. str. 13.

34 Např. PEROZZI, Silvio. *Istituzioni di diritto romano*. Firenze: G. Barbera, 1906, str. 365.

35 Dig. 10.3.4pr (Ulpianus lib. 19 ad ed.): „*Per hoc iudicium corporalium rerum fit divisio, quarum rerum dominium habemus, non etiam hereditatis.*“ (Skrze toto řízení se hmotná věc rozdělí, vlastnictví které hmotné věci máme, ne však pozůstalosti.)

36 SCIALOJA, Vittorio. *Teoria della proprietà nel diritto romano*. Volume I. Roma: Anonima romana editoriale, 1933. str. 25–26.

37 SCIALOJA, Vittorio. *Teoria della proprietà nel diritto romano*. op. cit. str. 25.

38 ZUCCOTTI, Fernando. *I glittodonto del diritto romano*. In: *Rivista di Diritto romano* (3), 2003, str. 18.

součástí nějakého pozemku a sama o sobě věcí není. Jelikož cílem výčtu v Topikách je poukázat na hmatatelnost stavby, nejspíše tím nechtěl slavný řečník tvrdit, že by se jednalo o samostatný objekt práv. Popřípadě se nabízí domněnka, že stavbou myslí zastavěný pozemek ve městě jako analogii zemědělského pozemku na venkově. Pak se nelze divit autorovi Institucí, že stavbu do svého seznamu hmotných věcí nezařadil. Cicero uvádí také *mancipium*, které zdánlivě není u Gaia zastoupeno a které tvořily osoby, jež měl v moci *pater familias*, jak je již uvedeno výše. Gaiův výčet tento právní institut mezi věcmi hmotnými neuvádí a zmiňuje jej pouze v souvislosti s právem osob. V jeho době se již nejspíše jednalo o téměř mrtvý institut, ze kterého se vyvinula abstraktní *mancipace*.³⁹ V druhé knize Institucí by tak již *mancipium* nemohlo mít místo, protože účelem jejího textu je charakteristika hmotné věci. Odkaz na ve druhém století již opouštěný institut by mohl být matoucí či nesrozumitelný. Gaius tak na rozdíl od Cicerona do výčtu řadí jednoduše člověka (*homo*). Termín užitý v Institucích bývá někdy překládán výhradně jako „otrok“,⁴⁰ zřejmě s ohledem na skutečnost, že o otrocích bývá pojednáváno pouze jako o lidech, potažmo že jen otrok může být věcí v právním slova smyslu, jak je dáno také dnešním náhledem teorie, kdy něco může být buď osoba, nebo věc. Pokud však chtěl Gaius pouze poukázat na skutečnost, že člověk je hmotný, pak takový překlad nemá opodstatnění, a to tím spíše, pokud se případně Gaius nechal inspirovat Topikami, znal Ciceronův výčet hmotných věcí a vyšel z jím užitého *mancipia*. Nicméně jakákoli podobnost jejich příkladů u věcí hmotných končí. Gaius dále uvádí oblečení, stříbro a zlato, zatímco Cicero dobytek, nábytek a zásoby.

Seznam věcí nehmotných v případě Topik zahrnuje rodové a agnátské příbuzenství, o nichž Instituce nehovoří. Důvod jejich zařazení Ciceronem mezi nehmotné věci bývá hledán na základě jednoduché úvahy, že skupiny lidí se nelze dotknout, stejně jako například kilogramu obilí, na rozdíl od jednoho člověka či jednoho zrnka obilí.⁴¹ Od takového smýšlení se římské právo distancuje, jelikož počítá s hromadnou věcí, jejímž klasickým příkladem je stádo, kdy s nějakým počtem genericky určených věcí je právně nakládáno jako s jedinou věcí.⁴² Na Ciceronově zařazení příbuzenství mezi věci nehmotné tak bývá demonstrována neprávnost jeho výkladu v Topikách.⁴³ Jelikož řečník mezi hmotné věci zařadil takové, které dle této logiky

39 ELLUL, Jacques. *L'évolution et la nature juridique du mancipium*. Bordeaux: Imprimerie-Librairie Delmas, 1936, str. 108.

40 KINCL, Jaromír. *Gaius: Učebnice práva ve čtyřech knihách*. Brno: Masarykova univerzita, 1999.

41 BIONDI, Biondo. *I beni e le loro distinzioni*. Torino: Unione tipografico-Editrice torinese, 1953, str. 24.

42 Dig. 41.3.30 (Paulus lib. De usurp. et usuc.).

43 Což tvrdí např. GUZMÁN-BRITO, Alejandro. *Gaio e la distinzione delle cose in corporali ed incorporali*. In: MILAZZO, Francesco (ed.). *Gaius noster. Nei segni del Veronese*. Milano: Wolters Kluwer, 2019, str. 273.

hromadnou povahu mají, tj. příslušenství či zásoby, není možné se spokojit s takovým ukvapeným zavržením jeho díla, a je proto nutné hledat jiné vysvětlení. Nabízí se souvislost s právy, které plynou z postavení osoby jako agnátského či rodového příbuzného. Zařazením příbuzenství mezi věci nehmotné Cicero mohl mýnit dědické právo, čili totéž, co do svého katalogu nehmotných věcí zařadil také Gaius, tedy *ius successionis*, které bylo v justiniánských Institucích změněno v *ius hereditatis*. Antické římské právo mělo tři dědické kategorie dle zákoníku XII desek,⁴⁴ kdy agnátské a rodové příbuzenstvo předcházeli dědici *sui*, o nichž se Cicero nezmiňuje. Jejich vynechání ale nemá význam, protože i ti byli agnátskými příbuznými zůstavitele. Jelikož v průběhu doby do dědického práva vstoupila posloupnost plynoucí z praetoského ediktu, uvedení jakožto nehmotné věci přímo dědického práva obecně dává smysl.

Výrazy *zed'* a *okap*, které Cicero v Topikách uvádí mezi věci hmotné, což na první pohled není nijak zvláštní, neboť obojí přeci skutečně hmotné je, pohledem ve světle Institucí lze vidět v neobvyklé perspektivě. Gaius mluví o městských pozemkových služebnostech, z nichž některé se obecně s věcmi uvedenými Ciceronem vyjmenovanými věcmi spojují, a ostatně přímo uvádí *stillicidium*. Přestože byl rozdíl mezi tím, co je věc a co právo, může se jednat také o moment, na kterém lze pozorovat vývoj služebnosti, která byla vnímána jako nehmotná věc až v pojetí právníků v dobách císařských.⁴⁵ Přestože Cicerona a Gaia dělilo od sebe několik staletí, nezbyvá než konstatovat, že jejich texty mají určité společné rysy. V Institucích se na rozdíl od Topik se nenachází ani *tutela* ani *usucapio*.

Vedle fragmentu obsahujícím slavné dělení věcí jsou v Digestech zařazeny i další Gaiovi připisované texty, které užívají pojmy hmotná a nehmotná věc například v souvislosti s nabýváním. Možnost získání věci do vlastnictví vydržením a tradicí omezuje zcela logicky pouze to, co je hmotné. Gaius však není jediným právníkem, výsledky jehož činnosti dávají poznat kategorizaci hmotných a nehmotných věcí.

3. Dělení dle ostatních klasických právních autorit

Obdobně jako Gaius rozlišuje, minimálně zdánlivě, věci hmotné a nehmotné též Paulus, ale neužívá výrazů *res corporales* a *res incorporales*, nýbrž *corporalia* a *incorporalia* (potažmo *in corpus*). Fragmentsy pocházející z jeho děl neobsahují žádnou definici toho, co se pod těmito pojmy skrývá, tudíž není možné úplně porovnat, zda se s autorem Institucí ztotožňoval co do

44 VOCI, Pascale. *Dirito ereditario romano: volume secondo parte speciale I*. Milano: Giuffrè, 1956, str. 11.

45 TUCILLO, Fabiana. *Note minime sulla lex Scribonia*. In: *Histoire, Espace et Marges de l'Antiquité* vol. 4. Besançon: Insittut des cniences et techniques de l'Antiquité, 2005, str. 140–141.

významu výrazů. Jejich užití váže především k služebnostem, kdy například vysvětluje, že přestože má pozemková služebnost hmotný prvek, je nehmotná.⁴⁶ Ne/hmotnost vysvětluje též v souvislosti s pozůstalostí⁴⁷ a také uvádí, že držet lze pouze hmotnou věc.⁴⁸ Z Paulem užitě terminologie vybočuje fragment Dig. 41.3.4.26 (Paulus lib. 54 ad ed.), který se týká služebnosti cesty.⁴⁹ V něm ji mimoděk označuje jako *ius incorporale*, čili právo považuje za nehmotné, což umožňuje dovodit, že jako o nehmotných uvažoval o právech obecně nikoli pouze o právu služebnosti.

Paulus na rozdíl od Gaia nikdy nedává věci hmotné a nehmotné do jakékoli vzájemné vazby. Zda skutečně vnímal takové rozdělení věcí v právním slova smyslu nebo zda tak pouze popisoval jejich vlastnosti, není možné jednoznačně uzavřít, a to zvláště s ohledem na poslední zmíněný fragment, kde se hovoří o *ius incorporale*. Jiné právní autority z doby císařství právě právo stavěli do kontrastu s hmotnou věcí.

Ulpianovy fragmenty se od Gaiova způsobu dělení liší a mají své vlastní kategorie. Například ve svém komentáři k ediktu v souvislosti s užitím žaloby *hereditas petitio* uvedl, že pozůstalost může být tvořena právy (*iura*) či hmotnými předměty (*corpus*).⁵⁰ Z tohoto Ulpianova fragmentu plyne, že předměty práva čili věci v právním slova smyslu se dělí na práva a hmotné předměty. Tyto kategorie se vyskytují též v dalších fragmentech vážících se především k dědickému právu či služebnostem.⁵¹

Ulpianus v 53. knize komentáře k praetorskému ediktu uvedl, že ze škody může žalovat vlastník hmotného předmětu nebo ten, kdo má právo, například ze služebnosti.⁵² Tento fragment připomíná Paulův výše neuvedený fragment, který vybočuje z příbuznosti

46 Dig. 8.1.14pr. (Paulus 15 ad sab.): „*Servitutes praediorum rusticorum etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt et ideo usu non capiuntur: ...*“ (Venkovské pozemkové služebnosti, i když se blíží hmotným, jsou nicméně nehmotnými a nevydrží se.) Dále také Dig. 5.3.19.3 (Paulus lib. 15 ad ed.), Dig. 41.3.4.26 (Paulus lib. 54 ad ed.).

47 Dig. 5.3.19.3 (Paulus lib. 15 ad ed.), Dig. 10.2.25.1 (Paulus lib. 23 ad ed.).

48 Dig. 41.2.3pr. (Paulus lib. 54 ad ed.): „*Possideri autem possunt, quae sunt corporalia.*“ (Je tedy možné, aby byly drženy, které jsou hmotné.)

49 Dig. 41.3.4.26 (Paulus lib. 54 ad ed.): „*Si viam habeam per tuum fundum et tu me ab ea vi expuleris, per longum tempus non utendo amittam viam, quia nec possideri intellegitur ius incorporale nec de via quis (id est mero iure) detruditur.*“ (Pokud mám cestu přes tvůj pozemek a ty mě z ní násilím vypudíš, dlouhodobým neužíváním ji ztratím, protože se ani nerozumí, že by bylo drženo nehmotné právo, ani vypuzen z té cesty (to je samo právo).)

50 Dig. 5.3.18.2 (Ulpianus lib. 15 ad ed.): „*Nunc videamus, quae veniant in hereditatis petitione. et placuit universas res hereditarias in hoc iudicium venire, sive iura sive corpora sint.*“ (Nyní se podívejme, co zahrnuje dědická žaloba a správně veškeré věci v pozůstalosti přijdou to tohoto řízení ať jsou to práva nebo hmotné.)

51 Dále např. Dig. 30.41pr. (Ulpianus lib. 52 ad ed.), Dig. 39.3.8 (Ulpianus lib. 53 ad ed.), Dig. 43.26.2.3 (Ulpianus lib. 71 ad ed.).

52 Dig. 39.2.13.1 (Ulpianus lib. 53 ad ed.): „*Sive corporis dominus sive is qui ius habet (ut puta servitutum) de damno infecto caveat, puto eum repromittere debere, non satisfacere, quia suo nomine id facit, non alieno.*“ (Ať vlastník hmotné věci nebo ten, kdo má právo (tím myslím služebnost) je žalován ze způsobené škody. Myslím, že musí učinit *repromissio*, ne *satisfactio*, protože to činí svým jménem, ne cizím.)

s Gaiovými. V komentáři k Plautiovi uvedl, že tomu, kdo do práva nebo vlastnictví jiného nastoupí, náleží mu jeho práva.⁵³ Oba právníci staví na jednu stranu vlastnictví a na druhé práva, přičemž vlastnictví Ulpianus vztahuje pouze k hmotnému předmětu. Pokud by byla přijata premisa, že Paulův náhled na práva se blíží Ulpianovu a označení věcí za ne/hmotné užívá pouze za účelem vysvětlení určitých právních institutů, Gaiovo dělení by bylo ve své době v rámci práva dost možná ojedinělé. Na druhou stranu oba dva zmíněné fragmenty Ulpiana a Paula vzbuzují pochybnosti co do jejich interpolace v rámci justiniánské kodifikace.⁵⁴

S Ulpianovým dělením věcí v právním slova smyslu souzní dále Hermogeniánův fragment o tom, co zahrnuje výraz *pecuniae*.⁵⁵ Pod něj mohou spadat jak pozemky, tak věci movité, hmotné předměty (*corpora*) i práva (*iura*). Hermogenianus v jednom fragmentu uvádí hned dva různé způsoby kategorizace věcí, z nichž prvá na movité a nemovité, kam se řadí pozemek, nutně celá spadá pod kategorii hmotných věcí, kterou nazývá *corpora*. Více právníků, jejichž díla se dochovala díky justiniánským Digestům preferuje dělení na *corpus* a *ius* než na věci hmotné a nehmotné. S výjimkou Gaia tak dnes všeobecně známé kategorie užívala dle dostupných pramenů až do doby vulgarizace práva výhradně filosofie.

4. Ne/hmotné věci v neprávních textech

Z období druhého a počátku třetího století, ve kterém působili výše uvedení právníci, pochází také neprávní díla různých autorů, která dosvědčují, že dělení věcí na hmotné a nehmotné setrvalo v povědomí lidí, a to jako filosofické dědictví. Attické noci Aula Gellia shrnují odpovědi na otázku po ne/hmotnosti hlasu dané stoiky, Platónem, Démokritem a Epikúrem.⁵⁶ Výsledný úryvek představuje souhrn myšlenek několika velkých helénských

53 Dig. 50.17.177pr. (Paulus 14 ad plaut.): „*Qui in ius dominiumve alterius succedit, iure eius uti debet.*“ (Kdo nastoupí do vlastnického práva nebo jiného, má ho užívat.).

54 RABEL, Ernst; LEVY, Ernst. *Index interpolationum*. 3. díl. Weimar: Herman Böhlau nachfolger, 1935, str. 82 a 598.

55 Dig. 50.16.222 (Hermogenianus lib. 2 iuris epit.): „*“pecuniae“ nomine non solum numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles et tam corpora quam iura continentur.*“ (Dlužné pecuniae nejsou pouze peníze, ale všechny věc jak pozemek, tak věci movité, a jak hmotné věci, tak práva zahrnují.).

56 GELLIUS, Aulus. Noctae atticae 5.15: *Vetus atque perpetua quaestio inter nobilissimos philosophorum agitata est, corpusne sit vox an incorporeum. ... 4. Quam definitionem significare volens Lucretius poeta ita scripsit: tangere enim aut tangi nisi corpus nulla potest res. 5 Alio quoque modo corpus esse Graeci dicunt to triche diastaton. 6. Sed vocem Stoici corpus esse contendunt eamque esse dicunt ictum aera; 7. Plato autem non esse vocem corpus putat: „non enim percussus „inquit“ aer, sed plaga ipsa atque percussio, id vox est“. 8. Democritus ac deinde Epicurus ex individuis corporibus vocem constare dicunt eamque, ut ipsis eorum verbis utar, rheuma atomon appellant. ... (Stará až věčná otázka je probírána nejváženějšími filosofy, zda je hlas hmotný či nehmotný. ... 4. Jak napsal básník Lucretius chtěje naznačit definici: dotýkat se či též být dotčena bez hmoty nemůže žádná věc. 5. Jiným však způsobem Řekové říkají, že je hmota to triche diastaton. 6. Ale stoikové přirovnávají bytí hmoty a říkají, že je vanutím vzduchu. 7. Platón se však domnívá, že hlas nemá hmoty: „nejenže udeřením „narušuje“ vzduch, ale ono vanutí, či spíš úder, to je hlas. 8. Demokritos a dále Epykuros říkají, že hlas se vytváří ze samostatných hmot, které pojmenovávají jejich slova utar, rheuma a atomon. ...).*

filosofických škol, které si, zvláště po založení císařských kateder v Athénách Markem Aureliem, zachovávaly svou vážnost též za římského císařství.⁵⁷ Gellius opomíná jen aristotelismus, který se však v té době přibližoval k platonismu.⁵⁸ Ze zmíněných filosofů pouze Platón vnímal hlas jako nehmotný, zatímco stoikové i epikurejci jako hmotný, stejně jako Lucretius, z jehož spisu *O přírodě* na úvod cituje. Autor *Atických nocí* se tak nejspíše klonil k hmotnosti hlasu, a tak i všeho dalšího.

Vedle *Aula Gellia* se zmínka o dělení věcí na hmotné a nehmotné vyskytuje i ve spisech *Quinta Septimia Tertulliana*, taktéž právníka žijícího koncem 2. století, jehož dílo nemá tak váhu právní, jako filosofickou či teologickou, a to zvláště pro západní křesťanství, neboť převedl mnoho termínů dosud jí užívaných či překládaných do národních jazyků z řečtiny do latiny.⁵⁹ Zvláště se otázce hmotných a nehmotných věcí věnuje ve spise *Adversus Hermogenem*, ve kterém brojí proti premise kartaginského malíře Hermogena o věčnosti hmoty. Tertullianus argumentuje tím, že svět je pomíjivý, a tedy je hmotný, tudíž věčné může být jen to, co je nehmotné. Jelikož ale věci jsou buď hmotné, nebo nehmotné, věčná hmota, která by musela být jakousi třetí kategorií, nemá místo.⁶⁰ V tomto spise se sice Tertullianus věnuje hmotné a nehmotné povaze věcí nejvíce, dotýká se toho i v dalších svých dílech. Ve spise *O duši*, ve kterém mimo jiné polemizuje nad její možnou hmotnou povahou, vzpomíná různé velké filosofy a jejich postoje k této otázce a stejně jako Gellius cituje Lucretiovo dílo *O přírodě*.⁶¹ Stejně se na něho odkazuje ještě jednou ve svém slavném obsáhlém spise *Proti Markionovi* ve kterém rozvíjí apologetiku vůči markionské herezi.⁶² Přestože se na slavného básníka odkazuje, nesouhlasí s ním.

Tertullianus není jediným antickým teologickým spisovatelem, ve kterém lze najít úvahy nad hmotnou a nehmotnou povahou věcí. Téměř o století později se tímto zabývá Firmianus Lactantius ve svém sedmidílném spise *Divinae institutiones*, které svým názvem odkazuje

57 HADOT, Pierre. *Co je antická filosofie?*. Praha, Vyšehrad, 2017, str. 166.

58 HADOT, Pierre. *Co je antická filosofie?*. op. cit. str. 165.

59 K popření hypotézy navržené již Cuiaciem, která ztotožňovala autora teologických spisů, jehož znalost římského práva není popírána, s autorem fragmentů v *Digestech*, viz NICOLLI, Mario. *Tertulliano, Quinto Settimio Florenzio*. In: *Enciclopedia italiana*, 1939, k dispozici [online, 2023-04-13] z: https://www.treccani.it/enciclopedia/quinto-settimio-florenzio-tertulliano_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

60 TERTULLIANUS. *Adversus Hermogenem* 35.2: „... *Nisi fallor enim, omnis res aut corporalis aut incorporalis sit necesse est, ut concedam interim esse aliquid incorporale de substantiis dumtaxat cum ipsa substantia corpus sit rei cuiusque; certe post corporale et incorporale nihil tertium.*“ (Pokud se tedy nemýlím, je nezbytné, aby všechny věci byly buď hmotné, nebo nehmotné, přičemž odhlédnu od toho, že něco nehmotného je v samotných podstatách, přičemž ta podstata patří hmotě kterékoli věci; jistě vedle hmotného a nehmotného není nic třetího.).

61 TERTULLIANUS. *De anima* 5.

62 TERTULLIANUS. *Adversus Marcionem* 4.8.3.

na světské právní *Institutiones*.⁶³ Také s odkazem na Lucretia a Platóna tento církevní otec rozvíjí myšlenky o ne/hmotné povaze duše.⁶⁴

V této rétorice setrvali západní teologové i ve 4. století, jak ukazuje slavný spis *De civitate dei* Aureliana Augustina.⁶⁵ Velký církevní otec ve své šesté knize vysvětluje postoj platonistické fysiky k Bohu, který je neměnný a u něhož je forma, dle které je vytvořeno vše ve světě, který je proměnný a který je vytvořen dle oné formy. Stejně jako Tertullianus tedy v každé věci vidí něco nehmotného, co je transcendentální. Zároveň ale ve světě vidí dva proměnné prvky, hmotu, která se rozeznává dle smyslů, a život, který se rozeznává rozumem. I v tomto Augustinově vysvětlení tedy je navýsost patrné dělení věcí na hmotné (hmotu) a nehmotné (život). I s postupem doby tedy stále v úvahách o světě setrvala tato dichotomie, která se však ani ve třetím století nijak více neodrazila v myšlení právním.

5. Období vulgarizace práva a Justiniánovo řešení

Dělení uvedené v souvislosti s držbou obsažené v konstituci císaře Konstantina a dochované v justiniánském Codexu neuzívá kategorií hmotných a nehmotných. Dle něho věci v právním slova smyslu jsou buď hmotné předměty (*corpus*), nebo ty spočívají v právech (*in iure consistunt*).⁶⁶ Slova obsažená ve fragmentech Ulpiana či Hermogeniana konstituce tedy užívá, ale formulace jim neodpovídá, neboť si „vypůjčuje“ vysvětlující slova ohledně nehmotné věci z Gaiových Institucí. Opositem k hmotným předmětům již není přímo právo, ale bezejmenné abstraktní „něco“, které obsahuje ono právo. Snaha, ať cílená či bezděčná, pod vlivem vulgarizace práva sladit dělení na věci hmotné a nehmotné a na hmotné předměty a práva je očividná. Toto zjednodušení mělo praktický význam například v souvislosti s pozůstalostí, kterou Gaius považoval za nehmotnou věc. Optikou dělení na hmotné předměty a práva však vyvstával problém s ohledem na možnou smíšenou povahu věcí v ní obsažených, jak na ni nahlížet. Dle Konstantinovy formulace však již není příliš prostoru pro pochybnost, že by nepatřila do kategorie toho, co *in iure consistunt*. Dělení věcí na hmotné a ty spočívající v právu obsahují také *Pauli sententiae*.⁶⁷

63 Heslo Lattanzio, Firmiano In: Enciclopedia Italiana, 1933, k dispozici [online, 2023-04-13] z: https://www.treccani.it/enciclopedia/firmiano-lattanzio_%28Enciclopedia-Italiana%29/.

64 LACTANTIUS, Firmianus. *Divinae institutiones* 7.12.

65 AUGUSTINUS, Aurelianus. *De civitate dei* 8.6.

66 Cod. 7.32.10 (Imp. Constantinus): „*Nemo ambigit possessionis duplicem esse rationem, aliam quae iure consistit, aliam quae corpore, utramque autem ita demum esse legitimam, cum omnium adversariorum silentio ac taciturnitate firmetur: ...*“ (Nikdo nerozporuje, že by dvojitá držba byla rozumná, jiná pro ty, které zahrnuje právo, jiná pro ty, které jsou hmotné, obojí však je zákonnou dobou, kdy je potvrzeno ticho či mlčení všeho proti tomu.).

67 *Pauli sententiae* 3.6.11.

Další právní texty se však přiklánějí buď k dělení na hmotné a nehmotné či na hmotné předměty a práva. Prvé obsahuje nepřekvapivě *Epitomae Gai*, ale také *Fragmenta Ulpiani*, která tak vypovídají o tom, že se jménem slavného právníka pouze zaštiťují, ale jeho dílem nejsou a jejich text vychází též z *Gaia*.⁶⁸ K druhému způsobu dělení se kloní *Fragmenta Vaticana* či konstituce zahrnutá v *Theodosianově kodexu*.⁶⁹ V žádném případě nic z výše uvedeného nedává tušit, který způsob dělení věcí v právním smyslu co do jejich ne/hmotné povahy, zda *Gaiův* či *Ulpianův*, bude v budoucnu upřednostněn.

Možná by dnešní právní předpisy podávaly základní způsob dělení věcí v právním smyslu jinak, kdyby císař *Justinián* nerozhodl o své kodifikaci a nepovolal k její tvorbě *magistra officiorum Triboniana*. Jen díky tomu se kategorie hmotných a nehmotných užitá v *Gaiem* a rozvíjené dlouhodobě spíše filosofií než právem prosadily jako hlavní způsob dělení věcí. *Justiniánské Instituce* téměř slovo od slova vyšly z *Institucí* ze 2. století a též *Justiniánovy císařské konstituce*, které obsahuje *Codex*, se drží výhradně tohoto způsobu.⁷⁰ Přestože v *Digestech* se vyskytují též již výše zmíněné fragmenty od *Ulpiana*, *Hermogeniana* a *Paula*, které víceméně dosvědčují existenci a užívání dělení věcí na hmotné a práva, po boku *Gaiových*, s ohledem na *Codex* a *Instituce* je evidentní, že kategorie hmotných a nehmotných nadobro opustily své filosofické kořeny a nezískaly jen převahu v užívání nad jinými, ale se staly jediným správným základním způsobem dělení věcí v právním slova smyslu na základě existence jejich hmotné povahy.

68 *Fragmenta Ulpiani* 19.11 a 19.15: „*In iure cedi res etiam incorporales possunt, velut ususfructus et hereditas et tutela legitima liberta. ... res autem corporales, quasi singulae in iure cessae sint, transeunt ad eum, cui cessa est hereditas.*“ (V právo též mohou být postoupeny věci nehmotné, jako poživací právo a pozůstalost a zákonné poručnictví. ... tedy věci hmotné, jako jednotlivé postoupené v právo jsou,. Převedeny jsou tomu, komu je postoupena pozůstalost.). Obdobně *Epitome Gai* 2.1.2.

69 *Cod. Theod.* 9.42.22.: „*Qui suas opes praedoni publico vel eius filio ceterisque satellitibus dederunt vel iure vel corpore, quibus ille usus est ad omnem ditandam inquietandamque barbariem, his omnem repetendi viam iubemus esse praecusam.*“ Kdo své prostředky veřejnému zloději nebo jeho synu a dalším komplicům poskytl ať práva nebo hmotné věci, kterých je nějakého užítku ke všem obohacujícím a rušivým násilnostem, nařizujeme ať jsou tito uvedeni jakoukoli cestou zadrženi.). Obdobně též *Fragmenta vaticana* § 96.

70 *Cod. Iust.* 7.33.12.3a, *Cod. Iust.* 7.33.12.4, *Cod Iust.* 7.37.3.1d.

Závěr

Dělení věcí v právním smyslu na hmotné a nehmotné dnes vnímané jako samozřejmost našlo své místo v právu jen náhodou. Její původ s největší pravděpodobností pochází z řecké filosofie, která ovlivnila také římské myslitele a autory latinsky psaných textů z období konce republiky a principátu. Její stopy pocházející z platónské filosofie jsou patrné zvláště v Topikách Marca Tullia Cicerona, jejichž vysvětlení ohledně hmotných a nehmotných věcí jeví mnoho známek podobnosti se slavným dělením věcí v díle právníka Gaia.

Nejednalo se však o jediný způsob, jak věci na základě existence jejich hmotné podstaty rozdělit do kategorií. Jak plyne z Fragmentů Ulpiana či Hermogeniana, užívalo se také dělení na hmotné (*corpus*) a práva (*iura*). To mohlo vycházet z epikurejských myšlenek, populárních též díky dílu básníka Lucretia, jehož vyjádření o tom, co je věc z hlediska hmotné podstaty bylo citováno v dílech po několik staletí, například v Gelliových *Noctae Atticae*, ale též v díle Tertulliana či Lactantia, kteří se však klonili spíše k platónským myšlenkám a odkaz na básníkovo dílo jim posloužilo spíše jako odrazový můstek pro kritiku. S epikurejským vnímáním věcí souznělo i vnímání stoické, jak svědčí Senekovo vyjádření, přestože dělí věci na hmotné a nehmotné a je zřejmě nejstarším autorem, v jehož díle je dochováno výslovně dělení na věci hmotné (*res corporalis*) a nehmotné (*incorporalis*).

Konkurence dělení věcí na hmotné a nehmotné a na hmotné a práva je evidentní i v době vulgarizace práva za dominátu, kdy na jedné straně je možné například v Epitome Gai najít první variantu a ve Fragmenta Vaticana druhou, popřípadě i směs obou, dle znění konstituce císaře Konstantina. Proto se lze domnívat, že dělení věcí na hmotné a nehmotné přežilo do dnešních dní jako funkční způsob kategorizace a všem známá notorieta díky justiniánské kodifikaci, která jasně upřednostnila Gaiův způsob dělení věcí.

Seznam literatury a pramenů

- AUGUSTINUS. *De civitate dei*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/augustine/civ8.shtml>.
- BALDASSARELLI, Franco. *A proposito della rilevanza giuridica della distinzione tra "res corporales" e "res incorporales" nel diritto romano classico*. In: *Revue internationale des droits de l'antiquité* (37). Paris: 1990, str. 71–116.
- BAVIERA, Joseph (ed.). *Epitome Gai*. Firenze, 1940. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: http://www.fh-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost02/Gaius/gai_epi2.html.
- BIONDI, Biondo. *I beni e le loro distinzioni*. Torino: Unione tipografico-Editrice torinese, 1953.
- BONFANTE, Pietro. *Corso di diritto romano. Vol. II., La proprietà*. Roma: Attilio Sampaolesi.
- CICERO. *Accademica*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/acad.shtml>.
- CICERO. *De officiis*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/off.shtml>.
- CICERO. *De oratore*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/oratore.shtml>.
- CICERO. *O povinnostech*. Praha: Svoboda, 1970.
- CICERO. *Topica*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/cicero/topica.shtml>.
- Codex Theodosianus*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Constitutiones/Cth09.html>.
- FESTUS. Sextus Pompeius. *De verborum significatione quae supersunt*. Leipzig: Waidman, 1839.
- Fragmenta ex corpore Ulpiani*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://ancientrome.ru/ius/library/ulpianus/tituli.htm#19>.
- Fragmenta vaticana*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://ancientrome.ru/ius/library/vatican/FragVat.htm>.
- GELLIUS. *Noctae atticae*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/gellius.html>.
- GIRARD, Paul-Frédéric. *Manuel elementaire de droit romaine*. Paris: Rousseau et Cie, 1918.
- Corpus iuris civilis iustinianei cum comentariis Accursii*. Lyon: Barlet, 1627. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <https://digi.ub.uni-heidelberg.de/diglit/justinian1627bd1/0001>.
- GRAESER, Andreas. *Řecká filosofie klasického období*. Praha: Oikoymenh, 2000.
- GROSSO, Giuseppe. *Corso di diritto romano. Le cose con una nota di lettura di Filippo Gallo*. In: *Rivista di diritto romano*. 2001.
- GUZMÁN-BRITO, Alejandro. *Gaio e la distinzione delle cose in corporali ed incorporali*. In: MILAZZO, Francesco (ed.). *Gaius noster. Nei segni del Veronese*. Milano: Wolters Kluwer, 2019.
- GUZMÁN-BRITTO, Alejandro. *Para la historia del derecho subjetivo*. In: *Revista Chilena de Derecho* (2). Santiago de Chile: Pontificia Universidad Católica de Chile, 1975, str. 55–68.
- HADOT, Pierre. *Co je antická filosofie?*. Praha, Vyšehrad, 2017.
- HEYROVSKÝ, Leopold. *Dějiny a systém soukromého práva římského*. Praha: J. Otto, 1910.
- HULOT, Henri. (ed.) *Corpus Iuris Civilis. Traduction française d'Henry Hulot*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: http://www.histoiredudroit.fr/corpus_iuris_civilis.html.

- KÁBRT, Jan; KUCHARSKÝ, Pavel; SCHMANS, Rudolf; VRÁNEK, Čestmír, WITTICHOVÁ, Drahomíra; ZELINKA, Vojtěch. *Latinsko/český slovník*. Praha: Leda, 2016.
- KOENEN, Mieke. *Lucretius' Explanation of Hearing in „De rerum natura“ IV 524–562*. In: *Mnemosyne* 52 (4). Leiden: Brill, 1999.
- Lattanzio, Firmiano In: *Enciclopedia Italiana*, 1933. Dostupné [online, 2023-04-13] z: https://www.treccani.it/enciclopedia/firmiano-lattanzio_%28Enciclopedia-Italiana%29/.
- LACTANTIUS. *Divinae institutionum*. Dostupné [online, 2023-04-18] z: http://www.documentacatholicaomnia.eu/02m/0240-0320,_Lactantius,_Divinarum_Institutionum_Liber_VII,_MLT.pdf.
- LUCRETIUS. *De rerum natura*. Dostupné [online, cit. 2023-02-06] z: <http://thelatinlibrary.com/lucretius/lucretius1.shtml>.
- MAURETTE, Pablo. *Lucretius, Fracastoro, and the Sense of Touch*. In: *The Sixteenth Century Journal* 45 (2), 2014, str. 309–330.
- MOMMSEN, Thomas, KRÜGER, Paul. (ed.) *Corpus iuris civilis*. Dostupné [online, cit. 2021-04-24]: <https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/corppjurciv.htm>.
- NICOLLI, Mario. *Tertulliano, Quinto Settimio Florenzio*. In: *Enciclopedia italiana*, 1939, k dispozici [online, 2023-04-13] z: https://www.treccani.it/enciclopedia/quinto-settimio-florenzio-tertulliano_%28Enciclopedia-Italiana%29/.
- Pauli sententiae*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18]: <http://www.ancientrome.ru/ius/library/paul/paul1.htm>.
- PEROZZI, Silvio. *Istituzioni di diritto romano*. Firenze: G. Barbera.
- PLATÓN. *Timaios, Kritias*. Praha: Oikoymenh, 2008.
- RABEL, Ernst; LEVY, Ernst. *Index interpolationum vol. III*. Weimar: Herman Böhlau nachfolger, 1935.
- SCIALOJA, Vittorio. *Teoria della proprietà nel diritto romano. vol. I*. Roma: Anonima romana editoriale, 1933.
- SENECA. *Epistularum moralium ad Lucilium*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18]: <http://www.thelatinlibrary.com/sen/seneca.ep17-18.shtml>
- SCOTT, Samuel (ed.). *Corpus Iuris civilis*. Dostupné [online, 2023-04-18]: https://droitromain.univ-grenoble-alpes.fr/Anglica/digest_Scott.htm.
- TELLEGEN-COUPERUS, Olga; TELLEGEN, Jan. *Artes Urbanae: Roman Law and Rhetoric*. In: DU PLESSIS, Paul J. (ed.). *New Frontiers: Law and Society in the Roman World*. Edinburg: Edinburgh University Press, 2013.
- TERTULLIANUS. *Adversus Hermogenem*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.herm.shtml>.
- TERTULLIANUS. *Adversus Marcionem*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.marcionem.shtml>.
- TERTULLIANUS. *De anima*. Dostupné [online, cit. 2023-04-18] z: <http://www.thelatinlibrary.com/tertullian/tertullian.anima.shtml>.
- TUCILLO, Fabiana. *Note minime sulla lex Scribonia*. In: *Histoire, Espace et Marges de l'Antiquité* vol. 4. Besançon: Insittut des cniences et techniques de l'Antiquité, 2005, str. 131–144.
- ZUCCOTTI, Fernando. *I glittodonto del diritto romano*. In: *Rivista di Diritto romano* (3), 2003.
- VOCI, Pascale. *Dirito ereditario romamo: volume secondo parte specale I*. Milano: Giuffre, 1956.